

A liberális demokrácia megújítása: Stratégia, vízió, verseny, pártok, civil társadalom

– a Magyarországi Európa Társaság 2023. április 20-án megtartott magyar szakértői zártkörű workshopjának összefoglalója –

Készítette: Uszkiewicz Erik

Ezen a rendezvényen a meghívott elemzők – MET-tagok és vendégek – egyrészt azt a kérdést járták körül különböző szempontok alapján, hogy mennyire konszolidálódott a magyar illiberális, autoriter populista rendszer tizenhárom évvel Orbán Viktor (újbóli) hatalomra kerülése után, másrészt, hogy az itthoni demokrata-liberális erőknek, az ellenzéki pártoknak, a szabadgondolkodású értelmiségieknek és civil szervezeteknek milyen esélyük van a megújulásra a politikai fordulat érdekében. Abban egyetértés mutatkozott, hogy a jobboldali radikális populizmussal és az orbáni hibrid rendszerrel szembenálló politikai szereplők gondolkodásmódjának, viselkedésének, módszereinek, technikáinak stratégiai innovációjára lenne szükség a változás reményében. Mindazonáltal mélyebbre kívántunk ásni: az egy évvel ezelőtti parlamenti választások fényében még élesebben vetődik fel a dilemma, hogy a megszilárdult Fidesz-uralommal szembeszállva – elvi síkon és gyakorlatilag – egyáltalán lehetséges lesz-e a közeljövőben a visszatérés a liberális demokráciák nemzetközi közösségébe.

Ebben a vázlatos összefoglalóban név nélkül idézünk szakértői véleményeket, megállapításokat és vitatható, vitatandó felvetéseket, igyekezve az egymás után következő rövid hozzászólások dinamikáját is érzékeltetni.

I. Ideológiai megközelítések – szabad útkeresés vagy kényszerpálva

Van-e olyan, hogy történelmi determinizmus Magyarországon?

A determinista felfogás szembemegy a kauzalitással: a determinizmus ugyanis azt jelentené, hogy valami nem történhetett másképpen és nem tud másképp megtörténni, mint ahogyan a jövőben megtörténik. Ha elfogadjuk, hogy valami csakis így történhetett, ahogy, akkor tulajdonképpen mindegy, hogy mik voltak az okok. Fordítva, ha hiszünk abban, hogy a dolgoknak mégis csak vannak okai, akkor másképp is történhetett volna.

Mi csúszott félre Magyarországon?

Sokan hosszú ideje keresik a válaszokat azokra a kérdésekre, hogy mi és miért ment félre Magyarországon. A Napvilág Kiadó már a 2000-es évek végén egy könyvsorozatot szentelt ezeknek a kérdéseknek, hogy megértsük a magyar valóságot. Tekintettel arra, hogy már többek több mint harminc éve keresik az okokat és válaszokat, rávilágíthatunk arra is, hogy ezek a szerzők és gondolkodók nem ott találják meg az okokat és válaszokat, ahol a nemzetközi közösségben szokták. Az orbáni valóságra rácsodálkozóknak időnként a migrációs válságot, vagy a 2008-2009-es globális gazdasági krízist szokták emlegetni olyan jelenségként, mint amely kitermelte ezt a problémát, azonban az minden bizonnyal nem 2010-ben kezdődött, ekként korábbra tehetjük a problémák gyökerének megtalálását is.

Milyen okokat láthatunk akkor?

- 1.) Orbán Viktor, mint ok – alapvetően nagyon tehetséges és olyan politikus, akinek nincsenek különösebb gatlásai, ebben valamennyire egyedülálló jelenség; Kelet-Közép-Európában nem találni hozzá hasonló kaliberű figurát.
- 2.) A magyar politikai elit valamit elrontott, nagyjából a rendszerváltáskor és azóta is folyamatosan
  - *checks and balances* - olyan alkotmányos rendszer jött létre, amely nem garantálta a fékek és egyensúlyok rendszerének kiegyensúlyozott működését (pl. választási törvény)
  - gazdaságpolitikai helyzet - neoliberalizmus - történelmi véletlennek mondható, hogy a nyolcvanas években érkeztünk el a rendszerváltáshoz
  - a magyar társadalommal rendszerszintű probléma van, valami kulturálisan rossz (ez a legtámadhatóbb, mert a népet nem lehet leváltani): bizalomhiány, izoláltság érzet egyéni szinten is és nemzeti szinten is.

Mi a teendő?

- karizmatikus figurára van szükség, aki mögé hajlandó odaállni a társadalom nagy része;
- valamint egy inkluzívabb gazdasági és társadalmi rendszer jelenthetné az ellenalternatívát.

A magyarországi liberalizmus helyzete

A liberalizmus problémája nem a populizmus, hanem maga a liberalizmus. Milyen okok húzódnak meg emögött?

- 1.) A liberalizmus valaha társadalomelméleti paradigma volt. Antropológiai tételezése az egyén szabadsága volt, mint mérlegelésre és racionalitásra való képesség. Ebből származott az egyenlőség, mint másodlagos alapvetés. És ez jelentette a megválaszolandó problémát, ha az ember érdekvezérelt, akkor hogyan jön létre a politikai társadalom és az állam, erre válaszoltak a szerződéselméletek, és mitől marad egyben és működőképes a politikai társadalom. Ez volt a *republikanizmus* kérdése. S ebből állt elő az, amit klasszikus liberalizmusként ismerünk, és az alapvető szabadságokat, a tulajdon jelentőségét és az intézmények fontosságát (súlyok és ellensúlyok rendszere) hangsúlyozta. Sokak szerint a rendszerváltás liberalizmusa is ilyen volt, egy nagyon kidolgozott közgazdasági elmélettel alátámasztva.
- 2.) Volt egy ki nem mondott, nem problematizált feltételezés is. Az alapvető közösségi tudat megléte. Tehát, hogy az egyének nem szétszaladni akarnak, hanem meg akarnak állapodni egymással. Vagy negatívan fogalmazva: az a lehetőség, hogy ezt nem akarják, nem merült fel. Nevezzük ezt hallgatólagos közösségi koherenciának. Ahol megszületett a liberalizmus gondolata, ott volt valami kulturális homogenitás, közösségtudat. Ez volt a liberalizmus megszületésének *de facto* társadalmi közege.
- 3.) A klasszikus liberalizmus számára a nagy kihívást a demokratikus többségi és egyenlősítő mozgalmak jelentették, (melyek részben persze a liberalizmus sikereinek köszönhetőek megjelenésüket). Minden paradigma megpróbálja maga alá söpörni és értelmezni az új feltételeket. A demokrácia kihívásaira tehát a liberalizmusnak (is) válaszolnia kellett. A válasz a jogok előtérbe állítása lett. Milyen jogok illetik meg az egyént ahhoz, hogy szabad és egyenlő lehessen? (Tehát itt megfordult a viszony és a probléma: az ember nem eleve szabad és egyenlő, mint a klasszikus liberalizmusban, hanem a jogok teszik szabaddá és egyenlővé). Egyrészt a többség jelentette veszélyekkel szemben a kisebbségek jogai és védelme. Másrészt megjelent az egyenlőség jogokként való értelmezése. A klasszikus liberalizmus formális esélyegyenlőségétől eljutunk a kiinduló helyzeteket korrigáló tényleges esélyegyenlőségen át az egyéni felelősségen túlmutató hátrányokat kiegyenlítő méltányosság elvéig, és még azon is túl, mindennemű elosztási halmozódó egyenlőtlenség korlátozásáig. Így született meg a jogok liberalizmusa, ami egy új liberalizmus, új helyzet. Egy jogokat adó, paternalista liberalizmus. Legjobb példája Kis János *Mi a liberalizmus?* című írása.

- 4.) Belülről és kívülről érkező újabb kihívások: a jogok központi szerepe, az univerzalizmus feltételezése és a kapitalizmus változatlan értelmezése vetnek fel megválaszolatlan problémákat.
- Belülről: a jogok liberalizmusa elitista, megmondó jellegű lett. Egy filozófus elit levezeti a szabadság és egyenlőség morális elveiből az embereket megillető jogokat. A szabadság és aktivitás itt már másodlagos fogalommá válik. Az embereket az anyagi és egyéb kényszerek nyomása alól kell felszabadítani azért, hogy egyenlők lehessenek. Visszaállítható-e valahogy a szabadság jelentősége?
  - Kívülről:
    - Felmerül a közösségi koherencia, mint probléma és, hogy a nyílt társadalom elve csak a relatíve zárt és egységes társadalmakban releváns. A nem túl összetett, nem túlzottan sokrétű, relatív kulturális homogenitással bíró társadalmakban. Nem csak nem univerzális a liberalizmus, de a globalizáció és migráció nem szabdalja-e szét az eddig viszonylag koherens társadalmakat?
    - Kapitalizmus, mint növekedés és profit. Kialakítható-e a tulajdonon és szabad vállalkozáson alapuló rendszer, hiszen alapvetően ez a kapitalizmus, a növekedés és profit-szempontra nyilvánvaló problémássága mellett?
- 5.) Vannak liberális érzelműek, de nincs liberális elmélet. Ha nincs tézis, akkor az antitézis is gyenge. Ahogy sajnos nincs liberalizmus, ugyanúgy a magukat liberálisoknak vallók által létrehozott populizmus is meglehetősen üres fogalom.

II. Gazdaság, gazdaságpolitika – Prosperitás és lemaradás

A jogállami rendszer leépítése negatívan hat-e a gazdaság teljesítményre?

Zavarba ejtő képet mutatnak a vezető indikátorok, vagyis nem teljesen egyértelmű a válasz. Sőt Magyarország felzárkózása az Európai Unió átlagához, a gazdaság teljesítménye 2010 után jobb volt, mint 2010 előtt. Igaz mindez a régió többi országára is, Magyarország a régiós átlag szintjén teljesített és nem is szakadt le attól.

- a beruházási ráta kiemelkedően magas;
- a külföldi beruházások mértéke tavaly rekord mértéket ért el (6,5 milliárd euró);
- a vezető szegénységi mutatók, a társadalmi kirekesztődés kockázatával érintettek aránya érzékelhetően csökkent.

Magyarországnak egy olyan növekedési stratégiája van, amely a külföldi beruházások bevonására és cégek megjelenésére épít, és tudomásul kell venni, hogy a feldolgozóipari szereplők számára nem feltétlenül ijesztő egy autoriter rendszer. Különösen akkor nem, ha mindez nem drákói szigorúságú munkajogi szabályokkal, laza környezetvédelmi előírásokkal

társul, sőt még beruházási támogatásokhoz is juthat. A beruházók nem bánják, ha a munkavédelem, környezetvédelem, a támogatási szabályok nem éppen jogállamiak.

Amíg egy gazdaságnak a felzárkózása adaptációra épít, addig kisebb a jelentősége az intézmények és az intézményes rendszer minőségének, ezek csak azon a ponton válnak érdekessé, amikor már kreativitásra van szükség. Miközben a magyar gazdaság teljesítménye növekedésben, beruházásban jelentős felzárkózási teljesítményt mutat, mindez már nem mondható el a termelékenységről. Az egyik lehetséges interpretáció, hogy miközben extenzív növekedést tapasztalunk (egyfelől növekedett a foglalkoztatás, működő tőke áramlott be az országba), a NER mint parazita elvett belőle. A másik lehetséges interpretáció, hogy egy periférikus, alacsony hozzáadott értékű gazdaság képe rajzolódik ki a szemünk előtt, ami szembesül a jövedelmi csapda kockázatával.

Mi következik mindebből?

- a lecsúszó, elszegényedő Magyarország képe nyilvánvalóan hamis;
- azok az ellenzéki, illetve közgazdasági műhelyek, amelyek kitörési pontokat keresnek a tudásalapú gazdaság kiépítésével, minőségi humán erőforrásra támaszkodó növekedés segítségével, jó helyen keresgélnek, de kreatív gazdaságpolitikai javaslatokra van szükség.

Sokan azt gondolták, hogyha hatalomra kerül egy populista párt vagy kormány, és elkezd kormányozni, akkor két alternatíva áll előtte:

- nem populista módon fog kormányozni;
- gyorsan megbukik, mert felelőtlen költségvetési politikát fog folytatni és költségvetési csődhelyzet áll elő.

Széleskörben osztott nézet volt mindez, de nem következett be. Miért nem?

- 1.) Szakpolitikai tartalom: a populista kormányzás nem feltétlenül jelent „fiskális alkoholizmust”, vagy fiskális felelőtlenséget, lehet viszonylag stabil költségvetési politikát is folytatni. Ráadásul mivel a klasszikus ideológiai kötöttségek lazábbak, nincsenek konzisztencia igények, „kaméleonszerű”, rugalmas szemléletű a szakpolitikai tartalom tekintetében. Szélsőségesen többségi elvű, nem progresszív. Szélsőségesen többségi szemléletű; a kisebbségek / népszerűtlen kisebbségek számára fontos témákkal szembemegy, ha korábban ilyenek voltak azokat megsemmisíti.
- 2.) Döntési folyamat: a vélemények vitájától, a szakpolitikai javaslatoktól, alternatívák feltárásának módjaitól kezdve a végrehajtásig, beszélhetünk inkluzív vagy exkluzív

populizmusról. Nem szükségszerű, hogy kizárólagos legyen, a latin-amerikai példák sokasága mutatja, hogy lehet inkluzív is.

A mi esetünkben azonban exkluzív populizmusról beszélünk (de ez egy esetleges és nem szükségszerű komponens). Ugyanakkor, ha exkluzív, akkor a szakértők, a civil társadalmi aktorok, a média stb. információkban való részvétele, hozzáférése korlátozott. Retorikailag persze inkluzív (lásd pl. nemzeti konzultáció), de valójában nem szeretné érdemben becsatornázni a véleményeket, az azokkal való érdemi foglalatosság ugyanis nem populista tevékenység.

3.) Diszkurzív nyelvi keretezés

- érzelmektől túlfűtött;
- polarizáló, ellenséges;
- leegyszerűsítő nyelv és stratégiai metaforák alkalmazása.

Mi következik ebből?

- a technokrata elfajulás útja nem járható, ehelyett inkluzív módon kell befogadni a különböző aktorokat,
- érzelmetelített nyelvezettel kell kifejezni a szakpolitikai mondanókat, preferenciákat a tudományos tisztaság helyett,
- erős metaforákat kell használni, meg kell találni a nyelvi fogódzókat, amelyekre stratégiailag rá tudnak kapcsolódni a választók,
- ehhez kellene a progresszívebb tartalmat párosítani,
- az ideológiai kötöttségeken érdemes lazítani rugalmasnak kell ebben lenni, a rugalmasság egy részét át kell venni a populizmustól.

Mi a baj a magyar tőkésosztály kialakulásával, a nemzeti protekcionizmussal?

Ezzel egy bizonyos szintig nem is lenne baj, bizonyos limitációig a protekcionizmussal nincsen gond, de Magyarországon nem ez figyelhető meg, hanem Mészáros Lőrinc mint a miniszterelnökhöz legközelebb álló oligarcha felemelkedése.

Az oligarchák kiválasztása/kiválasztódása korábban még valamiféle hozzáértés alapján történt (pl. Csányi Sándor, Hernádi Zsolt, Demjén Sándor), amiben talán a magyar rendszer mutat némi hasonlatosságot az oroszhoz. Az utóbbi időben azonban megjelent egy olyan réteg (Matolcsy Ádám, Tiborcz István, Mészáros Lőrinc), amellyel kapcsolatban ez már nem számít és családi alapon, szülőföld alapon támogatnak bizonyos személyeket. A magyar, mint önérték már bőven az üzleti kiválóság és a verseny fölé emelkedik. Ha egy szakértő cég üzemelteti például a repülőteret, annál sokkal jobb, ha magyar kézben van. A magyarság ténye fontosabb, mint a külföldi szakértelem (ezt láthatjuk a repülőtér kapcsán, de a biztosítási piacon is, egyes

kiskereskedelmi láncokkal kapcsolatban, vagy legutóbb a Vodafone állami felvásárlása kapcsán is)

De a fogyasztó is jobban jár mindezzel? Van ennek valamiféle olyan társadalmi haszna, amellyel a fogyasztó is jobban jár?

Nem. Ezek a családi minták inkább közép-ázsiai vagy afrikai országok gazdasági vezetőire jellemzők. A versenyképességi probléma ugyanis ott jelentkezik, hogyha valaki mindent kézhez kap az államtól a gazdasághoz, akkor nem sajátítja el a nemzetközi gazdasági életben szokásos tudásokat, megküzdési stratégiákat és ekként az új magyar tőkésosztály mindezekkel nem fog rendelkezni. Ez pedig komoly versenyképességi problémákhoz vezet, ugyanis a nemzetközi piacon versenyképtelen vállalkozások jönnek létre.

Ha mindezeket a csoportokat nem tartjuk minőségi csoportnak, akkor hogyan lehet rajta változtatni?

- nem könnyű jogilag fogást találni ezeken a szereplőkön, hiszen például a Magyar Közlönyben kihirdetett módon, *de jure* szabályos pályázatokkal jutottak milliárdokhoz (a független zsűrik őket választották ki);
- nem könnyű visszabontani a jogsértéseket (pl. nyilvánvalóan túlárzott közbeszerzések, versenyelőnyt biztosító állami támogatások és kedvezményes hitelek).

Két út van:

- „lúzer állam”: azt a megoldást választja az új rezsim, hogy elfogadja, ezek a javak már elmentek, megpróbálja visszaállítani az intézmények függetlenségét, megpróbálja azokat a javakat visszaszerezni, ahol nyilvánvaló a jogsértés. De már nem veszi át azt a módszertant, hogy testreszabott jogalkotást visz végbe a javak visszaszerzése érdekében, vagy nem próbálja meg durva nyomásgyakorlással visszaszerezni azokat. Következésképp bizonyos javak bennragadnak, még akkor is ha kulturáltabb, civilizáltabb, békésebb közállapotok indulnak el.
- a másik metódus sokak igazságérzetével jobban szinkronban van: jön egy új rezsim és fel van háborodva a rablás mértékén és megpróbálja a javakat visszaszerezni. Ellenlépéseket kezdeményeznek: akik eddig kedvező szabályozásban részesültek, azok ellen célzott ellen-szabályozást vezetnek be, a független intézmények éléről leváltják azokat, akiket a rezsim helyezett oda vagy éppen szerepük volt ezen intézmények függetlenségének elhazárdírozásában és saját embereikkel töltik fel. Beindul tehát egy adok-kapok. Elméleti dilemma, hogy egy új rezsim a független intézmények élére valóban független személyeket helyezne-e, akik adott esetben akadályát képezhetik saját tevékenységüknek, vagy épp helyén hagyja azokat a szereplőket, akik már

bizonyították, hogy bármilyen rezsimet képesek kiszolgálni a pozícióik megtartása érdekében. A szakmai *ethosz* reparációjának kérdése merül fel.

Stabil-e rendszer vagy erodálódik? És mennyire stabil a rendszer, és ebben mi a szerepe a korrupciónak? Mindkettő igaz, a rendszer ugyanis erodálódik, de stabilitást is mutat.

Legitimáció

Minden rendszernek, még az autokráciának és a diktatúráknak is szükségük van legitimációra. Amit ma Magyarországon látunk, az a legitimáció erodálása: a rendszer egyfajta lefelé tartó spirálban van, egyfajta degenerálódás megy végbe. Egyre fontosabb a korrupció, ami a rendszer része. A korrupció nemcsak rendszerszintű, hanem sokszor legalizált. Az ideológia már nem lényeges, a kampány gyakran a zsigeri félelmekre fókuszál és a kormánypárt választóinak szociodemográfiai összetétele egyre alacsonyabb szintű. A rendszer a 2010 óta eltelt időben folyamatosan erodálódik, ugyanakkor mutat stabilitást is és nehéz elképzelni, hogy összeomlik.

Három pillért detektálhatunk, amelyek fenntartják a rendszert.

- 1.) Az intézmények megszállása, átalakítása („*state capture*”), alternatív intézményi megoldások (mert bizonyos értelemben túlmutat a magyar rendszer a *state capture* fogalmán): Patyomkin-intézmények, testre szabott jogalkotás, az Európai Unióban példátlan központosítás, centralizáció, mély vagy (árnyék)állam és ezzel összefüggésben a párhuzamos civilszféra kialakulása, pávatánc az Európai Unióval és a multikkal („*hedging*”)
- 2.) Életszínvonal, amely részben független a gazdasági mutatók kérdésétől – a rendszer gazdasági teljesítménye ambivalens: hosszútávú mutatók (pl. termelékenység, versenyképesség) katasztrofálisak, de a rövidtávúak mintha rendben lennének, a megélhetési válság sem tűnik olyan súlyúnak, hogy tömegek lépnének fel a rendszer ellen
  - 2013 és 2020 között 35%-os reálbérnövekedés
  - a COVID-tól, de főleg 2022-től ugyanakkor megjelenik a megélhetési válság és a reálbérek csökkenése
- 3.) Az állam és az üzlet együttműködése
  - megdöbbentően magas a beruházási ráta (nemcsak az általános beruházási ráta, hanem a magánberuházások rátája is)
  - ugyanakkor néhány szektorból elüldözik a multikat, vagy manipulálják a verseny feltételeit (pl.: média, bankszektor, kiskereskedelem, energetika)

- de, akik maradtak, azok megkötik a maguk kompromisszumait (2022-ben a német cégek 85%-a nyilatkozott úgy, hogy újra befektetne Magyarországon)
- a beruházási ráta relatíve magas, 2016-tól 2022-ig, egyik legmagasabb az EU-ban
- a külföldi tőkebeáramlás nem állt le, igaz egyre nagyobb az ázsiai cégek szerepe (elsősorban dél-koreai szereplők jelentek meg nagy számban).

A hibrid rezsim stabilan fennmarad, ha a három pillérből kettő tartósan fennáll: az alternatív intézményi megoldások bevezetése, az életszínvonal növelése, valamint az állam és az üzleti élet együttműködéséből legalább az intézmények megszállása és átalakítása, illetve az állam és az üzlet szoros kapcsolata komponensnek stabilnak kell lennie.

Mit tehet az EU?

- a jogállamisági eljárás jó eszköz, de megkésett,
- feltételelességi mechanizmus: a *state capture*-ből való kimozdítás nem lehet elvárás, de például a kifejezetten uniós forrásokkal kapcsolatos korrupció valamelyest csökkenhet,
- az Európai Bizottságnak a tárgyalásokkal kapcsolatban sokkal transzparenssebbnek kellene lennie és az intézkedések végrehajtását ellenőrizni kell,
- források juttatása civileknek, önkormányzatoknak,
- a „*big business*”-t, a multikat érzékenyíteni kellene a jogállamiság iránt.

A folyamat bizonyos szempontból teljes patthelyzet: az EU eltökéltebb, mint valaha, mintha egy fordulatnak lehetnének a szemtanúi az EU részéről a jogállamisági mechanizmus aktiválását követően, miközben a magyar részről nincs semmilyen szemléletváltás. Részkérdésekben lehet eredményt elérni, de a rendszer nem fogja felszámolni önmagát. Ha a 27 feltétel teljesül, az hozzájárulhat ahhoz, hogy előremenőlegesen az uniós forrásokkal kapcsolatos korrupció csökkenjen – minél érdemibbek ezek a lépések, annál nagyobb eséllyel járulhat hozzá a rendszer eróziójához. A szupermérföldkövek közül a legfontosabb az igazságszolgáltatás függetlenségének helyreállítása.

III. Politika, politikatudomány / Mit és hogyan kellene az ellenzéknek tennie?

Kétfajta paradigma él a mai rendszerrel kapcsolatban:

- annyira profi módon kitalált rendszer, hogy nem kell kemény diktatórikus eszközöket alkalmaznia ahhoz, hogy hatalmon maradjon, leválthatatlan legyen
- a másik paradigma, hogy ugyan lejt a pálya, de még ilyen körülmények között is leváltható a rendszer, csak eddig a magyar ellenzék valamit rosszul csinált. Számos

történelmi példa támasztja alá ezt a vélekedést, például a hetekben bukott meg a montenegrói kormány, amely hasonlóan teljesen eltávolíthatatlannak tűnt.

Nemcsak, hogy van rá történelmi precedens, hanem a szakirodalom is azt mondja, hogy ezeket a hibrid, kompetitív-versengő autokráciákat legtípikusabban választásokon lehet legyőzni és leváltani. Ezért kell a választásokról beszélnünk. A rendszer megbuktatásához tökéletesen érteni kell a magyar választók közötti törésvonalakat és meg kell alaposan ismerni a Fidesz törzsbázisának szociodemográfiai jellemzőit.

A politikatudományban viszonylag elfogadott és elterjedt nézet szerint azok a fajta törésvonalak, amelyek meghatározták a nyugat-európai pártrendszereket a háború utáni években, és amelyek mentén kialakultak a jól ismert ideológiai pártcsaládok, azokat felváltották a globalizáció nyerteseit és veszteseit elkülönítő törésvonalak. Ha megnézzük a különböző európai populista pártok és a Fidesz törzsbázisát, akkor nagy hasonlóságot találunk.

Hol élvez többséget a Fidesz?

- az alacsony iskolai végzettségűek körében,
- a kistelepüléseken,
- idősebbek körében.

Mi következik mindebből?

Az ellenzék levonhatja azt a következtetést, hogy őket nem szólítják meg, hiszen úgysem hinnének az ellenzéki pártoknak és politikusoknak, ezért olyan kulturális közeget próbál elérni, amely adott esetben lehet, hogy nem szereti az ellenzéki erőket, de ennek ellenére biztosan rájuk szavaz majd. Gyakorlatilag az ellenzék ezt is csinálja, így a számszerűleg többségben lévő csoportról lemond.

Milyen három alapkérdést kell megválaszolni az ellenzéki kommunikációs stratégia kialakítása kapcsán?

1.) Miről?

Tudomásul kell venni, hogy az olyan, a mindennapok szintjén nem jelentkező problémákat, mint például a jogállamiság vagy a szexuális kisebbségek kérdése el kell engedni. A mindennapi problémákról kell beszélni, amelyek természetes kapcsolódási pontokat jelentenek az ellenzék és a választók között (pl.: oktatás, egészségügy).

2.) Hogyan?

Stratégiaileg fontos, hogy tekintettel a kommunikációs tér szűkösségére azokról a témákról, amelyekről beszélnek nagyon konzekvensen kell kommunikálni, kevés dologról sokat, proaktívan és nem szabad követni a Fidesz tematizáló törekvéseit. Minden áron a saját témákat kell az érdeklődés homlokterébe helyezni.

3.) Milyen nyelvezeten?

Rövid mondatok, egyszerűség.

Ezen kívül olyan jelölteket kell promotálni, akik nemcsak be vannak ágyazva a választói közösségekbe, de kapcsolódnak is a választókhoz.

Hosszú ideig elfogadott nézet volt, hogy a magyar ellenzék olyan gyenge, hogy tulajdonképpen a Fidesznek magának kell külső ellenségképet generálnia, akár az IMF, akár az EU vagy a menekültek vagy épp Soros György személyében, hogy az ellenségkép fokozatosan ébren tartsa a szavazók harci kedvét és mobilizáló erő lehessen. Ez valóban így is történt 2019 végéig, 2020 elejéig, amikor azonban érdemben két dolog történt:

- az ellenzék némileg magára talált az önkormányzati választások során és már az önkormányzati kampányban valamint az azt követő időszakban érdemi viták alakultak ki az ellenzék és a Fidesz között
- a COVID-világjárvány: ténylegesen volt egy helyzet, amelyre valahogyan reagálnia kellett a Fidesznek, vagyis nem kellett ellenséget kreálnia.

Volt tehát egyrészt egy külső ellenség, másrészt volt egy ellenzéki erő is, amelyre a Fidesznek reagálnia kellett. Ez az előválasztásig és valamelyest a kampányban is kitartott. Azóta viszont valamennyi komolyabb konfliktus, ami a kormány körül létrejött (gondolhatunk az oktatásra, az EU-s források helyzetére, a háborúra, a szankciók kérdésére, a Magyar Orvosi Kamarával kapcsolatos ellentétekre) nem az ellenzék és a kormány konfliktusa, hanem a kormány áll szemben különböző civil szerveződésekkel, az Európai Unióval és külföldi partnerekkel, miközben az ellenzék egy párhuzamos, alternatív valóságban létezik.

Mit látunk az ellenzéki térfélen?

- egyes ellenzéki politikusok átlépnek egyik pártból a másikba,
- alakul egy árnyékkormány, amelyre a létező kormánynak nem is kell reagálnia, de a többi ellenzéki pártnak igen, mert nekik problémát okoz ennek a léte,
- személyközpontú változások történnek,

vagyis nem azt teszik, hogy a kormányt készítetik reagálásra, hanem egymást, a vetélytárs ellenzéki pártokat.

Márpedig amíg az ellenzék és a kormány ilyen elszeparált valóságban létezik, addig érdemi változás nem várható. Továbbá a Fidesznek nem érdeke, hogy ezeket a valóságokat közelítse, nekik nincs szükségük az ellenzékre. Az ellenzéknek kellene utat törnie magának a kormányhoz és megtalálni a módszert arra, hogy bekerüljenek a kormány látóterébe.

Mit lehetne tenni?

A teljes népesség körülbelül 15%-a mondja magát liberálisnak – van egy ilyen szavazóbázis – amely szavazóknak megfogható, konkrét megkülönböztető jegyeik vannak. Lehetne olyan üzeneteket találni, amelyekkel meg lehetne ezeket a szavazókat szólítani. Nyilván vannak nehézségek a nyelvhasználattal, a kommunikációs technikákkal, a választókkal való kapcsolattartás módozataival, de a legfontosabb probléma az, hogy nincs tartalom. Saját ügyet kellene tehát találni (gyakorlatilag majdnem mindegy milyen ügyet tűzne a zászlajára) és azt bátran és következetesen képviselni.

A negyedik kétharmad után joggal merül fel a kérdés, hogy legyőzhető-e a rendszer keretein belül a kormány? Orbánék kiiktatták a tisztességes verseny feltételeit a politikából, vagyis ebben a keretrendszerben szinte legyőzhetetlen a rezsim. A tavalyi év második felében nagy várakozások voltak a megélhetési válsággal kapcsolatban, felmerült hogy majd ez ingathatja meg a rendszert és új lehetőséget kínál az ellenzéknek. Nem ez történt, mert a Fidesz „felülkommunikálta” ezt a problémát is. És miközben az ellenzék vezetői azt a választ adják, hogy ugyan nehezen, de legyőzhető az Orbán-rendszer, bizonytalanok a valódi válaszok megtalálásában, mint ahogy abban is bizonytalanok, hogy ők most a kormányhoz képest határozzák meg önmagukat, vagy a rendszerhez képest. Egy ideig valójában nem akarták magukat a rendszer ellenzékeként meghatározni, amikor pedig felismerték, hogy erre is szükség van, akkor pedig nem tudták.

Ellenzéki paradigmaváltás kellene, aminek esélye 2026-ig csekély, a mai ellenzékben ennek semmilyen jele nem látható. Nem rajzolódik ki, hogy ellenzéki paradigmaváltásra készülődnének.

Milyen ellenzékot szeretnénk?

- hiteles alternatívaképzésre alkalmas ellenzék kellene (hitelességi probléma az ellenzéki térfélen: az ellenzék egy része már 2010 előtt leszerepelt, a másik része utána volt sikertelen),
- „Gyurcsány-faktor” – vezetési válság van az ellenzéki térfélen (hat-nyolc ellenzéki erő van, de ezek nem képviselnek egységes erőt, sőt rivalizálnak egymással, az árnyékkormány létrejötte éppen az ellenzék válságát jelzi),

- intellektuális deficit a kampánystratégia megalkotásában és véghezvitelében – ugyanazok a szereplők vitték végig a különböző kampányokat 2010 és 2022 között,
- hiányzik a társadalomismeret és a társadalom megértésére való képesség.

Ellenzéki paradigmaváltás

- ki kellene lépni a hagyományos keretből,
- a politika súlypontját ki kellene tenni a Parlamentből,
- az ellenzék olyan térfélen játszik, ahol nem tud nyerni: a gyakorlatban nem csinálja azt, amit megígért, többek között nincs intenzív vidéki jelenlét és nem tesznek erőfeszítéseket azért, hogy saját választói bázisukon túllépjenek.

Melyek a politikai innováció elemei?

Politikaelméleti szempontból a politikai innováció nem más, minthogy a rendelkezésre álló politikai eszközöket egy politikai vállalkozó (politikus vagy politikai párt) olyan módon kombinálja, hogy versenyelőnyhöz jusson a politikai piacon.

- 1.) Helyzetértékelés: jelenleg a Fidesz szavazók mennyiségben és minőségben is felülmúlják az ellenzéki szavazókat – többen vannak és értékesebbek is, mert kifejezetten a párthoz kötődnek (nem pedig racionálisan vagy korlátozottan racionálisan viselkedő szavazók, akik bárkire leszavaznak kivéve a Fideszre vagy Orbán Viktorra személyesen).
- 2.) Helyzetleírás: 2010 óta a legtöbb politikai innovációt a magyar politikába a Fidesz hozta, amelynek egyik legfontosabb eleme, hogy professzionalizáltta tette az „ellenzék menedzsmentet”.
- 3.) Kudarckok feldolgozása: az ellenzék kudarca az, hogy ebben a rendszerben nem elég jónak lenni, hanem innovatívnak kell lenni egy teljes mértékben egyenlőtlen helyzetben. A politikai piac sohasem ad egyenlő feltételeket (torzító feltételek nehezítik az ellenzéki pártok és az ellenzéki politikusok érvényesülését), egyenlőtlen körülmények között kell az ellenzéknek jobbnak, innovatívabbnak lennie, és kilépni az adott formák keretei közül. Az eddigi próbálkozások azonban inkább voltak formaiak, mint tartalmiak, de formai eszközökkel nem lehet legyőzni azt a szereplőt, aki egyes erőforrások felett gyakorlatilag korlátlan mértékben uralkodik.
- 4.) Értelmezések: a liberális demokráciába való visszatérést a rendszer konszolidációja semmiképpen nem fogja elhozni, azt csak a kormány leváltása hozhatja el, ehhez pedig valamilyen innováció kell. Még mindig van minimális szabadság ebben az országban, de a politika eszközeit egyelőre a Fidesz jobban használja ki.

- 5.) Lehetőségek: saját innovációjával kell megverni a Fideszt. Az „ellenzék-menedzsment” többek között azt is jelenti, hogy az ellenzék álláspontját mindig a kisebbségi álláspontokhoz köti. Az ellenzék valószínűleg akkor cselekszik jól, ha az elképzeléseit többséginek tudja mutatni (pl.: az EU tagság kérdése – be kellene mutatnia az ellenzéknek, hogy aki a Fideszre szavaz, az *Huxitot* akar).

IV. Média és médiapolitika

Milyen típusú szempontjai, kötődései vannak a vidéki szavazóknak? Milyen világlátás és médiafogyasztás áll ezek mögött? És milyen elutasító okok állnak az ellenzékkel szemben? Egy hatékony ellenstratégiának milyen elemeket kellene tartalmaznia?

Kik a meggyőzhetőek?

- a Fidesz fanatikusoknál nagyon erős érzelmi kötődés van, olyan megbonthatatlan kötődés, ami az identitás részévé vált, vagyis velük nincs nagyon mit tenni
- ezen túl vannak azok, akik egyes kérdések mentén állnak a Fidesz mellett, akik magukat akként határozzák meg, hogy „nem elvakult fideszesek”, de az a meggyőződésük, hogy a Fidesz jól kezelte a járványt, vagy a migrációs válságot, őket meg lehetne adott esetben szólítani
- aztán vannak a peremszavazók, jellemzően a vidéki kistelepüléseken élnek, alacsonyabban iskolázottak és a közélettel kevésbé intenzíven foglalkoznak, sokan közülük fiatalok. Ők azok, akiket harsány üzenetekkel lehet csak megszólítani, mert egyébként nem foglalkoznak a közélettel, politikával. Őket szólította meg a kormány azzal például, hogy „a fiúkat elvinné az ellenzék a háborúba”.

A Fidesz-szavazók világlátása

- „a kommunisták tönkretették a családjunkat és ezért nem szavazok a baloldalra, mert az ő emléküket gyaláznám meg, a Fideszre kell szavaznom”,
- rendpártiság,
- erős vezető képe,
- hagyományos értékek melletti kiállás,
- keresztény konzervatív értékek melletti kiállás, nem feltétlenül vallásosság,
- a nemzeti érdekeket a Fidesz kisajátította: a Fidesznek erős értékrendi elköteleződése van, hosszú távú víziója és stratégiája és ezért szavaznak a kormánypártra, ehhez képest az ellenzéknek csak annyi elképzelése van, hogy „Orbán Viktort le kell váltani”,
- fontos továbbá a közösségteremtés: a napi szinten adagolt sikerpropagandával (legyen az akár sportsiker, akár az, hogy a magyar vendéglátás és vendégszeretet világhírű).

A Fidesz szavazók médiafogyasztási szokásai

- ingyenes tartalmat fogyasztanak leginkább, meghatározó az állami média szerepe,
- a televízió meghatározó elem volt a szocializációban, ennek megfelelően majdnem kritikátlanul fogadják el az ott hallottakat,
- egyszerű és világos üzenetekkel egy koherens világgépet ad a Fidesz, amelyhez lehet kapcsolódni,
- nem ismernek más politikust, csak a fideszes politikust (rendszeresen megjelennek a közösségekben).

Ellenstratégia

- a sikerpropaganda és a fideszes politikus folyamatos jelenlétével mindenképpen kezdeni kellene valamit, alternatív megoldásokkal és politikusokkal kellene találkozniuk a választóknak,
- meg kell hallgatni a problémákat, nincsen szociális háló, nincsenek eligazodási pontok.

Milyen téma lehetne?

- nemzeti ügy és nemzeti érzelem,
- oktatás: gyerekeiken keresztül lehetne megszólítani ezeket az embereket, egyes helyeken tanodák nagy eredményeket érnek el. Így lehetne a családokhoz is eljutni.

A sajtószabadság helyzete Magyarországon

A Riporterek Határok Nélkül (RSF) 2022-ben Magyarországot a 85. helyen rangsorolta a 180 országot vizsgáló sajtószabadság-indexében, amely listán Magyarország 2009-ben a 25., 2010-ben pedig a 23. helyet foglalta el. 2019 óta pedig a politikai jogok és polgári szabadságok értékelésével foglalkozó Freedom House éves jelentése szerint Magyarország már csak „részben szabad” és szintén e szervezet szerint 2022 óta az internet is már csak „részben szabad” az országban.

Magyarország, ahol a nyilvánosság erősen polarizált, az egyik legalacsonyabb bizalmi pontszámmal rendelkezik a hírekkel kapcsolatban. A Reuters Institute Digital News Report 2021 felmérésében szereplő közép-kelet-európai országok közül a 30-as értékkel Magyarország Szlovákiával holtversenyben szerepelt a lista végén, miközben Románia 42, az illiberalizmus másik fellegvárának tekintett Lengyelország pedig 48-as értéket ért el. A Reuters Institute szerint a közszolgálati médiába vetett bizalom alacsony szintje különösen problematikus. 2022-ben Magyarország újra a sereghajtók közé került: mindössze a válaszadók 27%-a mondta azt,

hogy többnyire bízik a hírekben alig 1 ponttal megelőzve régióinkból Szlovákiát, vagy az ugyanilyen pontszámmal bíró Egyesült Államokat. A magyar válaszadók 15 százaléka gondolja csak úgy, hogy a média nem áll indokolatlan politikai vagy üzleti befolyás alatt.

A Mérték Médiaelemző Műhely összehasonlító elemzést készített Magyarország, Csehország, Románia és Szlovákia médiarendszeréről és egyértelműen kiderült, hogy itt a legerősebb az állam szerepe a média színtéren.

Az Európa Tanács emberi jogi biztosa által 2021-ben közzétett memorandum összegzése szerint: „A politikailag ellenőrzött médiaszabályozó-hatóság és a médiapiacra történő tartós és torzító állami beavatkozások együttes hatása aláásta a médiapluralizmus és a véleménynyilvánítás szabadságának feltételeit Magyarországon. Bár a független hangok még mindig hallhatóak, és a 2020-as médiafogyasztói felmérések óvatosan arra utalnak, hogy a közvélemény újra értékeli a független és professzionális újságírást, az ilyen hangok szisztematikusan kiszorultak. A szabad politikai vitát és a különböző vélemények szabad cseréjét, amelyek a demokratikus társadalmak működésének előfeltételei, súlyosan korlátozták, különösen a fővároson kívül. A helyzetet súlyosbítják az emberi jogi aktivisták és független hangok elleni folyamatos lejárató kampányok, amelyek célja a civil társadalom megfojtása, és egyértelmű és ijesztő üzenetet küldenek arról, hogy a kormánnyal szembeni kritika minden formája azonnali megtorlásra számíthat. Ezen túlmenően a kormány következetesen elmulasztotta elismerni a független intézmények szerepének fontosságát, legyen szó akár a szabályozóhatóságokról, akár az igazságszolgáltatásról. A nemzeti és nemzetközi bíróságok ítéleteinek ismételt figyelmen kívül hagyásával a kormány bebizonyította, hogy nem áll szándékában betartani a jogállamiságot, amely létfontosságú a demokrácia működéséhez, sőt, a véleménynyilvánítás szabadságának zavartalan gyakorlásához is.”

A problémák összetettek és sokrétűek, azok egyaránt érintik a(z)

- 1.) médiapiacot,
- 2.) médiaszabályozást,
- 3.) közszolgálati médiát,
- 4.) helyi nyilvánosság állapotát és,
- 5.) újságírók és a szerkesztőségek helyzetét.

Feltételezve és adottságként tekintve a jelenlegi szabályozási környezetre és médiapiaci folyamatokra, vagyis radikális változást nem prognosztizálva a jogalkotói és jogalkalmazói szinten és a médiapiaci *status quo*-t is adottnak tekintve egy sor olyan beavatkozási pontot detektálhatunk, amelyekkel kisebb-nagyobb mértékben, de hatással lehetünk a jelenlegi médiahelyzetre.

A magyar független újságírás anyagi nehézségekkel küzd. A minőségi tartalomgyártás előmozdításának egyik lehetséges módja a szerkesztőségek és újságírók anyagi támogatása. Különösen indokolt ez olyan területeken, mint például az oknyomozó újságírás, a megoldásközpontú újságírás, a szociálisan hátrányos/marginalizált helyzetű személyek és csoportok bemutatása és a helyi potentátok érdekeit sértő írások. A nemzetközi donorok nem feltétlenül rendelkeznek azzal a helyismerettel, amely a források legmegfelelőbb felhasználását eredményezné, ezért érdemes lenne ezt a feladatot egy *meta-szervezetre* bízni. Ez a módszer nemcsak a szerkesztőségek és újságírók egzisztenciális támogatását, de időszerű témák mentén a minőségi tartalomelőállítását is segítenék, társadalmilag és politikailag releváns problémáknak a figyelem középpontba állításával.

A jelentősen polarizált magyar médiatérben a média 'szürke-zónája' jelentős lehetőséget biztosít a kormány számára üzenetei célba juttatására. A 'szürke zónás' médiafogyasztásnak jelentős szerepe van elsősorban azok között, akik elutasítják az egyértelműen pártos kormány propagandát. Az ellenzéki szavazók jelentős része nem kormánypárti és 'szürke zónás' médiumokat fogyaszt, ennek megfelelően ennek a területnek a befolyásolása jó eszköz lehet a kormány kezében, hogy üzeneteit azok számára is eljuttassa, akik egyébként tevékenységével kapcsolatban inkább kritikusan nyilvánulnak meg.

Az ellenzéki pártoknak fokozniuk kell az online jelenlétüket, mind a hagyományos online térben, mind a közösségi média felületeken, nemcsak azért, mert a hagyományos média platformok egy jelentős részétől *ab ovo* el vannak zárva, hanem azért is, mert szavazóikat, potenciális szavazóikat itt érhetik el hatékonyan. Továbbra is a legfiatalabbak körében a legmagasabb a nem-tájékozódók aránya, mindezt tekintettel az eddigieknél jóval intenzívebben és hatékonyabban kell elérni őket és fokozni a *media literacy*-vel kapcsolatos erőfeszítéseket. A független média, a civil szervezetek és az ellenzék számára fontos feladat, hogy a kormánypárti szavazóknak a lehető legeggyértelműbb tényekkel tegyék világossá, hogy (az egyébként általuk is kívánatosnak tartott) szerkesztői szabadság a kormánypárti médiában nem úgy érvényesül, ahogy azt a kormánypárti szavazók is elvárják. A független média számára mindebből az következik, hogy nem az exkluzív tartalmakkal tudják a (potenciális) előfizetőiket és / vagy támogatóikat megszólítani és tartósan megtartani, hanem éppen azzal, ha a stabil és kiszámítható működés révén egyre több választóhoz juttatják el a megbízható információkat.

Továbbá az újságírókkal és médiamunkásokkal kapcsolatban

- 1.) Nagyon alapos szükségletfelmérést kellene végezni a célcsoport tagjai között, hogy tudjuk, kik ők,
- 2.) Infrastrukturális feladat: nincs rendes újságírószövetség sem. Minden olyan tevékenységre szükség lenne, ami az élő kapcsolatot tartja vagy tartaná fenn az újságírókkal úgy általában, függetlenül attól, hogy szerkesztőségben dolgozik, vagy szabadúszó, vagy éppen blogger (elsődleges fókusz kellene, hogy legyen minden projekt esetében),
- 3.) Jó lenne, ha több szakmai állásfoglalást tenne közzé az újságírószövetség vagy egy, a médiamunkások érdekképviselőjére fókuszáló ernyőszervezet a média működését illetően (kapacitásokat lenne jó találni, ami kapcsán szakmailag elhelyezi magát, olyan forrássá válna, amely igazodási pont a médiát, sajtót, újságírást érintő kérdésekben),
- 4.) A média ügye olyan forró téma, amely az Európai Bizottság szemében is kulcskérdés, amikor fellép a magyar kormányzat illiberális lépéseivel szemben. Ebben a vitában kellene okosan érvelve részt venni.

V. Karizma, ellenségképek, politikai brand

Rengeteg olyan tényező van, ami elvezetett a negyedik kétharmadhoz a magyar médiarendszernek az elmúlt tizenhárom évben lezajlott tulajdonosi struktúrájának átalakításától az ellenzéki pártok öndefinícióra való képtelenségig, karizmatikus szereplőinek hiányáig.

Azonban az, hogy az egészségügy, az oktatás és más szektorok romló helyzete vagy az európai szinten példátlan infláció ellenére töretlen Orbán Viktor népszerűsége, rámutathat arra, hogy érdemes azokat a kommunikációs stratégiákat vizsgálni, amelyek a politikai személyiségek vagy politikai ikonok felépítésében szerepet játszanak, ideértve az ellenségkép-teremtést, a krízis valódi helyének stratégiai eltolását: ezek az egyik legerősebb emberi emócióval, a félelemmel dolgoznak.

Ha a kereskedelmi marketing technikáit alkalmazó politikai marketinget nézzük, Orbán Viktor egy kiválóan felépített politikai *brand*, emocionális és funkcionális értékek pontosan kimért egysége: a politikai szakértelem, a dominancia, a közülünk való keresztény átlagember és az unokáival sétáló nagypapa márkaszemélyisége. Az emberi agy információ-feldolgozó kapacitása limitált, ezért működnek kiválóan a márkák, mint információs *shortcut*-ok, vagy a szimbólumok, mint a komplex jelentések egyszerű jelölői. Ám Orbán Viktor esetében nem egyszerű *brand*ről, hanem politikai ikonról van szó, a felszíne, populista *test*, a magyarság szimbolikus kondenzációja, aminek mélysége a tradicionális értékekkel és rítusokkal, *csoportista* retorikával meghúzott nemzethatárok és a hős védelmező mítoszának egysége. A

hősökhöz viszont harc kell, ahogy a csoportok létrejöttéhez a csoporton kívül állók. Pierre Bourdieu francia szociológust idézve: „A prófétákat pedig a krízis teremti meg, akkor, amikor a fennálló rend ingadozni kezd.” Az ellenségteremtés az egyik legősibb csoportkohézió-képző erő. A fenyegetés és megmentés, a mi és ők, a jó és rossz egyszerű bináris oppozíciói történelmi, politikai, társadalmi vagy gazdasági előismeretek nélkül könnyen értelmezhetők.

A Fidesz-kommunikáció 2015 óta stratégiai alapon katasztrófizálja a magyar közbeszédet, folyamatos krízishelyzetet teremtve. Először a migrációval megadta a fenyegetést, amit az aktuális marketingtrendeknek megfelelően Soros Györggyel perszonifikált, akit a magyarságot fenyegető egyetemes rossz szimbólumaként épített fel, olyan a jelölő és jelentés kapcsolatát felerősítő kampányokkal, mint a villamosok padlójára helyezett Soros-fotók. Orbán Viktor maga mutatott rá erre a stratégiára Tucker Carlson filmjében: „Soros György egy jól ismert név és márka itt, Magyarországon. Ő jelképezi, mindazt, ami nem jó ennek az országnak.” Soros neve a kurrens valóság és az archetipikus minták szimbolikus kondenzációjával olyan ikonná válik, amely alá besorolható mindaz, ami fenyegeti a párt szimbolikus, anyagi, politikai vagy kommunikációs tőkéjét, és hozzá köthető Gyurcsány Ferenc is, aki minden belpolitikai probléma nagyrészt banális ikonja, azonban bármikor elővehető, mint ahogy például az orvosi kamara ügyében is hirtelen előkerült „a háttérben megbúvó Gyurcsány-szál”. Az utóbbi évek fő dezinformációs narratívái is a fenyegetettség, a félelemre építve kapcsolódtak ezekhez az ellenségképekhez: az LMBTQ csoportok kijelölése, a baloldal háborúpártisága. Az állandó, különböző típusú krízishelyzetekben, a politikai mezőn 1989 óta harcosként szereplő Orbán Viktor folyamatos győzelmi narratíváival Magyarország egyetlen védelmezőjévé válik, előhívva a szintén egész egyszerűen értelmezhető, a tömegkultúrából jól ismert hős mítoszát.

Orbán támogatása az általa kijelölt csoport számára az egyetlen út ahhoz, hogy látszólag mentesüljenek a folyamatos krízishelyzetek okozta egzisztenciális félelemtől. Ezek a katasztrófa-mítoszok a szorongás valódi okait elfedik, a velük járó emóciókat átcsatornázzák, így az életszínvonal csökkenését, a megélhetési problémák okozta félelmet is felülírhatja a kijelölt ellenségképek fenyegetése. A 2022-es választási kampány az aktuális marketing trendekkel párhuzamosan főként negatív hirdetésekre épült, stratégiai alapokra épített ellenségképekkel dolgozott. Ezzel szemben az ellenzéki kampánykommunikáció ellenségképei szerteágazóak, sokkal kevésbé koherensek, ami az ikonképződést nem tette lehetővé. A korrupció, a hazugság és a hazaárulás kulcsszavakra építettek, ezek pedig régóta jól ismert, túlhasznált, kiüresített eszközök.

Javaslat: a stratégiaileg kidolgozott, dezinformációtól mentes, ugyanakkor negatív kampányok kialakítása, egyszerűen értelmezhető üzenettel, illetve a valódi krízishelyzetek egyértelmű bemutatása, konzisztensen perszonifikációval jelölve.

Orbán Viktor a maga részéről a populista vonalat 2002-ben a budai várban tartott beszédével vezette be, amikor kijelentette, hogy a saját játékszabályai szerint kíván játszani. Ez a módszer működik 2010 óta. A populizmus egyik első csúcspontja a szociális népszavazás volt: ezzel a nettó populista eszközzel jött össze mögötte az a 3,5 milliós szavazóbázis, amely tulajdonképpen – némi lemorzsolódás mellett – azóta is vele tart.

Hogyan lehetne létrehozni 2,5-3 millió szavazót a másik oldalon?

- jogállamiság, életmódbeli kérdések, korrupció: ezekkel nem lehet szavazókat mozgósítani,
- bizonyos szempontból le kell másolni a Fidesz működését,
- az emberek saját életét befolyásoló kérdésekről kellene érthető módon kommunikálni (téma lehetne például a megélhetési válság),
- az ellenzéki pártoknak egységesen kellene kommunikálniuk például arról, hogy az infláció Orbán Viktor elhibázott politikája miatt van,
- az ellenzéki pártpenzerekből kellene összerakni alternatív médiát.

Orbán Balázs maga is egyértelművé tette, hogy azé az ország, akié a média: alternatív propagandamédiával kellene megváltoztatni a mai domináns médiapiacot.

VI. Vízió, narratíva, na meg a vidéki Magyarország

Miközben világos, hogy a magyar ellenzék politikai kommunikációjának radikális megújulására lenne szükség, a még oly egyszerű permanens kampánymódszerek, erőforrás-átcsoportosítások, átgondolt témaválasztások is önmagukban ugyanúgy kudarcra ítélték az Orbán-ellenes erőket, mint a pártok együttes vagy különutas fellépése körüli szokásos hercehurca. Olyan világnézeti alapú ellenalternatíva nélkül, amely lelkesíti, mozgósítja és magához köti értelmileg és érzelmileg az állampolgárok jelentős részét – reményeink szerint többségét –, csak véletlenül, szerencsével, az inga másik irányba történő kilengésével lehetne nyerni, ennek a mozgásnak a „törvényszerűségét” viszont jelenleg semmi sem támasztja alá. A technicista politikai kommunikációs stratégia – ráadásul éles és egyenlőtlen versenyhelyzetben – könnyen megfélemlíthető arról, hogy minden választási kampány más és más (ahogy Tóth Csaba is bemutatta nemrég megjelent könyvében), miközben a tervezőasztalon túl rengeteg spontán ötletre, leginkább politikai érzékre van szükség. Ám még ez is kevés, ha hiányzik az értékelvű alap és a komplex valóságot megragadó tágabb és mélyebb politikai-ideológiai eszmei tisztázás, amely a legfontosabb kérdésekben iránytűként szolgál. Ha ez nincs és nem nő ki belőle a közvéleményre vonzó hatást gyakorló vízió, ha ehhez a jövőképhez nem kapcsolódik közérthető narratíva – ma sokan sztorinak hívják –, illetve nem alakul ki új kategóriákra

támaszkodó önálló és érthető nyelvezet, szóhasználat, akkor a *spin doktorok* ténykedése üres és hiteltelen üzenetek kifundálásába fog torkollni.

Emlékezzünk arra, hogy a rendszerváltás idején, amikor még két liberális párt létezett Magyarországon, ebben az amúgy is liberális korszakban minden erőfeszítés nélkül, szinte „séróból” jöttek a jobbnál jobb kampányötletek, az újsütetű vezető politikusok pedig tudták, hogy mit képviselnek és miért küzdenek! Látszólag sokat fejlődött a politikai kommunikáció azóta, de ha – másképp fogalmazva – nincs mit eladni, sem „felépíteni”, akkor az együttes ellenzék mint „termék” meg fog bukni. Most, az identitáspolitika globális virágzása idején különösen igaz, látva a populista és illiberális politikai vállalkozókhoz ragaszkodó, őket gyakran istenítő választókat, hogy ha nem is „ellenegyházra” lenne szükség, de világnézetében magabiztos liberális-demokrata elitre, s persze ezen politikusok, értelmiségiek és szakértők szívós munkájára, hogy aztán – esetleg évek múlván – elszánt szélesebb és egységesebb közösséget formálhassanak az illiberális rendszerrel szemben.

Mindeközben az időtényező egyelőre nem az ellenzéknek és az alternatív világlátásnak kedvez. A 2022 áprilisi parlamenti választások az ország, elsősorban a vidék és még inkább a kisebb települések erőteljes „urbanizálódását” jelzik. Ennek a folyamatnak meghökkentő példája, ahogy a fideszes szavazók korábbi oroszellenességét fokozatosan a Putyint „megértő”, sőt Ukrajnát hibáztató, gyakran összeesküvés-elméleteken alapuló álláspontja váltotta fel. Az átalakulás mechanizmusait inkább csak sejtjük, de nagyon valószínű, hogy a miniszterelnök és pártja által képviselt és sulykolt általános valóságértelmezéshez kapcsolható az agresszor áldozatként való feltüntetése, illetve a különutas magyar „békepárti” kormánypolitika támogatása. A társadalom áthangolása nem 2022 februárban, a háború kitörésekor kezdődött. Ahogy egy hatalmas hajót is időbe telik lassan megfordítani a tengeren, itt is lépésről-lépésre történt az átszerelés. Végül is kinek kell hálásnak lennünk az olcsó gázért a háborús időkben? Bizony, az oroszoknak.

Na de miért is szavaz a masszív többség a Fideszre? Ami a „keménymagot” illeti, ők mindennapi sikert, büszkeséget és tartást kapnak: úgy érzik, személyesen Orbán Viktortól. Cserébe még akkor is kitartanak, ha télen választani kell aközött, hogy fűtsenek vagy egyenek. Közülük sokan még mindig a régi politikai törésvonal alapján választanak: a családi háttérnek és neveltetésnek megfelelően „egyetlen szavát sem hiszik el semmilyen kommunistának”. Paár Ádám szerint ugyanúgy, ahogy a szurkolók ragaszkodását nem befolyásolja, ha időnként rosszabbul játszik vagy veszít a csapat, ugyanúgy ennek a politikai tábornak a bizalmát sem rendíti meg korrupció, megélhetési válság vagy romló életszínvonal. Ahogy a lelátón, úgy náluk is érzelmi közösség jön létre. Szabó Andrea pedig úgy értékeli az adatokat, hogy a Fidesz bázisának legelkötelezettebbjei, vagyis a magiszavazók, már legalább két szavazás alkalmával a Fideszre voksoltak és jelenleg is a kormánypárt biztos támogatói. Ahogy a választási

eredmények is mutatják, számuk egyre nő, 2010-ben körülbelül 1,1 millióan lehettek, mostanra 1,3-1,5 millió választópolgár sorolható ide: ők identitás-alapon kapcsolódnak a párthoz. A gyűrűszavazók és a peremszavazók kötődése már nem ilyen erős. Utóbbiak ráadásul társadalmi helyzetüket tekintve jellemzően alacsonyabban iskolázottak, kisebb településen élnek és sok közöttük a politika iránt közömbös fiatal. Amikor a Fidesz éppen nagyon szélsőséges kommunikációs eszközöket használ, tudható, hogy ezeket a peremszavazókat célozza meg.

Az ellenzékkel szemben ugyanakkor általános a szkepszis. Jellegzetes vélemény, hogy nem elég rendpártiak, nincs szilárd értékrendjük, csupán felkapnak divatosnak gondolt témákat. Nem mindenki rajong minden fenntartás nélkül a Fideszért, aki Orbánékra szavaz, de utilitarista alapon vagy a politikáról vallott, kulturálisan domináns felfogásnak megfelelően meggyőzi magát, hogy a korrupció része a mindennapoknak: „kellenek megbízható pénzemberek”, hiszen a pénz mozgatja a politikát. Nem meglepő módon a kormánypártiak alapvetően a kormánypárti médiából tájékozódnak. A kormánypárt által kisajátított „magyar nemzeti érzés” olyan erős, hogy nehéz lenne ezzel szemben bármilyen ütöképes ellenzéki narratívát megfogalmazni. „Talán, ha nem az áldozatiságot domborítanánk ki, hanem azokat az elemeket, amelyek mondjuk 1848 és 1956 követeléseit közül ma is időszerűek, mint például az egyenlőség, a demokrácia, a jogállam, át lehetne keretezni a magyar múltat. Más hangsúlyokkal, más történelemszemlélettel az ellenzéknek is lehetne mondanivalója, muníciója a magyar történelemből”, véli Hadarics Márton.

VII. Populista internacionálé

Az Orbán-rezsim mára kikerült az európai és globális fősodorból, ami nem 2015-ben kezdődött, hanem 2010 óta folyamatosan tart. 2015 persze fontos fordulópont, a radikális populista fordulat éve, de valójában maga a folyamat már 2002-ben elkezdődött. Mindezt bevégezte 2021-ben a Fidesznek az Európai Néppártból való kiválása.

Néhány alapvetés:

- az Orbán-rezsim konszolidálhatatlan,
- kényszerpálya: valójában nem szabadon választja, hogy mit és kivel tesz, hanem valójában nagyon komoly korlátok között mozog,
- az Orbán-rezsim belföldön szilárdabb, mint valaha,
- az egyik legnagyobb kockázat a rendszerre nézve kívülről érkezik.

Külpolitikai cél:

- a belföldi rendszer fennmaradását biztosítani és ehhez kedvező külpolitikai klímát teremteni, következésképp ne kelljen szankciótól tartania és ne kelljen kellemetlenségekkel szembenéznie

- egyfajta hegemoniaváltás, tehát leváltani gyakorlatilag a mai fő európai politikai elitet; elérni egy olyan állapotot európai és nemzetközi szinten, amelynek eredményeképpen nem kell szankciókkal vagy nyomásgyakorlással szembenéznie
- európai szinten ugyan erősödnek a jobboldali populista pártok, de ezzel együtt Olaszország sem lett egy sikertörténet Orbán számára, miközben Franciaországban ugyan jelenleg vezet Marine Le Pen, de elvesztette a legutóbbi választást és jó néhány évet még biztosan várnia kell
- Európai Parlamenti választások: a projekciók szerint arányait tekintve nem lesznek erősebbek a radikális jobboldali politikai erők a 2024-es választások után
- az orosz agresszió Ukrajnával szemben felborított minden tervet a szélsőjobb és a radikális populista erők összeborulásával kapcsolatban: messzebbre került ennek lehetősége, mint bármikor korábban.

Mit lehetne tenni?

- az ellenzéki pártoknak pontosan ismerniük kellene a nemzetközi helyzetet és ezzel kapcsolatban kidolgozni, hogy nekik milyen vízióik vannak, illetve milyen megoldást kínálnak.

VIII. Résztvevők

- ❖ Albert Enikő, újságíró, Magyar Hang
- ❖ Bartha Attila, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont; a MET tagja
- ❖ Bojár Ábel, közgazdász-politológus, 21 Kutatóközpont
- ❖ Brückner Gergely, újságíró, Telex; a MET tagja
- ❖ Csaba Iván, közgazdász; a MET tagja
- ❖ Gáspár Kristóf, vezető elemző, Paradigma Intézet
- ❖ Gulyás József, kommunikációs tanácsadó; a MET tagja
- ❖ Hegedűs István, szociológus; a MET elnöke
- ❖ Hunyadi Bulcsú programigazgató, Political Capital
- ❖ Kövesdi Veronika, egyetemi tanársegéd, ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet
- ❖ Martin József, ügyvezető igazgató, Transparency International Hungary; a MET tagja
- ❖ Petőcz György, közgazdász-újságíró; a MET tagja
- ❖ Ruff Bálint, ügyvezető, partner, Invisible Hand
- ❖ Schweitzer András, adjunktus, ELTE Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete; a MET tagja
- ❖ Uszkiewicz Erik, jogász; a MET alelnöke
- ❖ Virág Andrea, stratégiai igazgató, Republikon Intézet